

УДК 343.98

**В. Ю. Шепітько**, доктор юридичних наук, професор, академік НАПрН України, завідувач лабораторії «Використання сучасних досягнень науки і техніки у боротьбі зі злочинністю» Інституту вивчення проблем злочинності НАПрН України, м. Харків;

**В. А. Журавель**, доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент НАПрН України, головний науковий співробітник лабораторії «Використання сучасних досягнень науки і техніки у боротьбі зі злочинністю» Інституту вивчення проблем злочинності НАПрН України, м. Харків;

**Г. К. Авдеева**, кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник, провідний науковий співробітник лабораторії «Використання сучасних досягнень науки і техніки у боротьбі зі злочинністю» Інституту вивчення проблем злочинності НАПрН України, м. Харків

## ІННОВАЦІЇ В КРИМІНАЛІСТИЦІ ТА ЇХ ВПРОВАДЖЕННЯ В ДІЯЛЬНІСТЬ ОРГАНІВ ДОСУДОВОГО СЛІДСТВА

*Виокремлено основні елементи інновацій, що розробляються і використовуються в криміналістиці та слідчій діяльності, запропоновано шляхи оптимізації процесів їх створення та застосування.*

**Ключові слова:** криміналістика, слідча діяльність, інновація, інноваційний продукт, автоматизоване робоче місце слідчого.

Кількісні та якісні зміни злочинності, набуття нею організованої і професійної спрямованості, наявність можливостей використання

в реалізації злочинного наміру досягнень науки і техніки зумовлюють потребу в запровадженні адекватних засобів реагування на злочинні прояви, у тому числі й за рахунок впровадження різноманітних інновацій<sup>1</sup> у діяльність органів досудового слідства. Оскільки інноваціями є не будь-які нововведення, а лише такі, що істотно підвищують ефективність певної діяльності<sup>2</sup>, впровадження інновацій у досудове слідство є підґрунтям для підвищення якості та ефективності розслідування злочинів.

Термін «інновація» походить від латинського слова «*innovato*» та означає оновлення або поліпшення<sup>3</sup>. Сьогодні термін «інновація» (пізньолат. *inovatio*, англ. *innovation* — нововведення) використовується як синонім терміна «нововведення»<sup>4</sup>. Сутність цього терміна полягає в комплексному процесі створення, розповсюдження та використання нового продукту, що призначений для задоволення потреб людини з урахуванням сучасного рівня розвитку науки і техніки. Обов'язковим завершальним етапом інноваційної діяльності є успішне впровадження її результатів у практику та ефективне її використання.

Останнім часом проблемам розроблення інновацій та їх впровадження в діяльність слідчих органів учені приділяли значну увагу<sup>5</sup>. Однак системних досліджень сутності та структури самої

<sup>1</sup> **Інновації** – новостворені (застосовані) і (або) вдосконалені конкурентоздатні технології, продукція або послуги, а також організаційно-технічні рішення виробничого, адміністративного, комерційного або іншого характеру, що істотно поліпшують структуру та якість виробництва і (або) соціальної сфери (див.: Про інноваційну діяльність: Закон України // Відом. Верхов. Ради України. – 2002. – № 36. – Ст. 266. Із змінами та допов.).

<sup>2</sup> Див.: Азгальдов Г. Г., Костин А. В. Интеллектуальная собственность, инновации и квалиметрия // Экон. стратегии. – 2008. – № 2 (60). – С. 162–164.

<sup>3</sup> Див.: Современная энциклопедия [Электронный ресурс] // Словари и энциклопедии на Академике. – Режим доступа: <http://dic.academic.ru>.

<sup>4</sup> Див.: Новейший философский словарь [Электронный ресурс] // Словари и энциклопедии на Академике. – Режим доступа: <http://dic.academic.ru>.

<sup>5</sup> Див.: Тацій В. Я. Інноваційний розвиток України: наукове, економічне та правове забезпечення // Юрид. вісн. України. – 2007. – № 44. – С. 3; Шепітько В. Ю., Авдеева Г. К. Інформаційні технології в криміналістиці та слідчій діяльності // Питання боротьби зі злочинністю: Зб. наук. пр. / Редкол.: В. І. Борисов та ін. – Х.: Право, 2010. – Вип. 19. – С. 194–203; Шепітько В. Ю., Авдеева Г. К. Проблемы формирования «криминалистических алгоритмов» и возможности их практической реализации // Использование современных информационных технологий и проблемы информационной безопасности в деятельности право-

інноваційної діяльності, класифікації окремих її напрямків, визначення основних етапів та виокремлення чинників, що забезпечують її ефективність, дотепер не проводилося. Більш того, узагальнення та аналіз слідчої практики свідчать про очевидний низький рівень використання інновацій у досудовому слідстві. Так, за результатами анкетування слідчих прокуратури України з'ясовано, що причинами такого стану речей є: відсутність інноваційних розробок, придатних для запровадження у слідчу діяльність (на це вказало 52,4 % опитаних нами респондентів); відсутність науково-практичних рекомендацій з їх використання (4,1 %); відсутність у слідчих навичок з використання цих інновацій (2,7 %); недосконалість наявних засобів (9,6 %); недостатня компактність нових техніко-криміналістичних засобів (3,1 %) та ін. Лише 39,3 % з числа опитаних слідчих прокуратури України під час провадження досудового слідства використовують інформаційні технології з накопичення, обробки та використання криміналістично-значущої інформації, а саме: інформаційні бази даних (36,5 %); базу законодавства України (38,3 %); криміналістичні обліки (20,0 %); автоматизоване робоче місце слідчого (12,1 %); електронні довідники (21,7 %).

У ході опитування висловлювалися й вельми скептичні судження щодо відсутності потреб у використанні інноваційних розробок у слідчій діяльності взагалі (2,7 %). Значна кількість респондентів (41,4 %) скаржилися на обмежену можливість ознайомлення із сучасними інформаційними технологіями та науково-технічними засобами протидії злочинності.

Разом з тим достатньо репрезентативна група слідчих (35,2 %) висловила бажання отримувати відомості щодо сучасних науково-

---

охранительных органов: Сб. науч. тр. Калининград. юрид. ин-та МВД России. – Калининград, 2009. – С. 6–18; Щербинин Н. С., Юмашев Н. С. Опыт разработки компьютерных систем, используемых при расследовании преступлений // Информ. бюл. СК МВД России. – 1998. – № 2. – С. 55–60; Ключникова Е. Б. Автоматизация стандартных операций с данными при помощи технологических циклов и сценариев во FUNT версии 5XX // Информатизация правоохранительных систем (ИПС-98): Материалы VII междунар. конф. – М., 1998. – Ч. 2. – С. 212–215; Шепітько В. Ю., Журавель В. А., Авдеева Г. К. Проблеми забезпечення ефективності організаційно-тактичних засобів здійснення досудового слідства // Питання боротьби зі злочинністю: Зб. наук. пр. – Х.: Кроссруд, 2008. – Вип. 16. – С. 216–225; та ін.

технічних засобів і вважають, що це можливо за умов створення відповідної довідково-методичної літератури, організації семінарів (38,1 %), виступів провідних судових експертів та криміналістів (12,4 %), надання можливості доступу до мережі «Інтернет» (29,0 %) та ін. На думку більшості респондентів, існує нагальна потреба в створенні автоматизованих робочих місць слідчого та централізованих інформаційно-пошукових систем з реєстрами податкової адміністрації, пенсійного фонду, ДАІ, реєстраційної палати, арештованого рухомого і нерухомого майна, телефонною базою певних регіонів, ідентифікаційними номерами та кодами ЄДРПОУ та ін.

Отже, враховуючи специфіку слідчої діяльності, а також сутність терміна «інновація», видається за доцільне під інноваціями на досудовому слідстві вважати розроблені та впроваджені в слідчу практику нові сучасні методи, прийоми, технології, технічні засоби, прилади, апаратуру, інструменти, метою яких є оптимізація розслідування, підвищення якості та ефективності слідчої діяльності, зменшення помилок.

Традиційно головним постачальником інноваційного продукту<sup>1</sup> в слідчу практику вважається криміналістика. Саме в царині криміналістичних досліджень створюються нововведення, які істотно поліпшують якість та повноту процесу доказування по справі, підвищують його науковий рівень, скорочують терміни досудового слідства, дозволяють вирішувати питання, що раніше не вирішувалися з причин відсутності належних методів та засобів. До інноваційних криміналістичних продуктів можна віднести розробки в галузі криміналістичної техніки, тактики та методики розслідування злочинів, а саме: нові або вже існуючі та прилаштовані до потреб слідчої практики техніко-криміналістичні засоби, сучасні інформаційні технології, електронні бази знань, методи фіксації, аналізу та оцінки доказової інформації, нові тактичні прийоми, їх комплекси, тактичні комбінації та операції, алгоритми першочергових слідчих дій та перевірки типових слідчих версій, методики розслідування нових видів злочинів та ін.

<sup>1</sup> *Інноваційний продукт* – результат науково-дослідної і (або) дослідно-конструкторської розробки, що відповідає вимогам, встановленим Законом України «Про інноваційну діяльність» (Про інноваційну діяльність: Закон України // Відом. Верхов. Ради України. – 2002. – № 36. – Ст. 266. Із змінами та допов.).

Серед розробок сучасних криміналістичних нововведень також слід відзначити намагання вчених-криміналістів здійснити розроблення автоматизованих робочих місць слідчого (наприклад, АРМ слідчого «Інсайт»), судових експертів різних експертних спеціальностей (АРМ трасолога, АРМ баліста, АРМ економіста, АРМ фоноскопіста та ін.), нових приладів та комплектів багатофункціональних пристроїв для фіксації доказової інформації (наприклад, «Польова мініфотолабораторія»), формування методик розслідування нових видів злочинів тощо.

Створення інноваційного продукту в криміналістиці проходить такі етапи: 1) розроблення основних теоретичних засад щодо інновацій у криміналістиці; 2) вивчення та аналіз сучасного стану та можливих шляхів впровадження інноваційних продуктів у діяльність органів досудового слідства; 3) виокремлення найбільш перспективних напрямків інноваційної діяльності з урахуванням потреб слідчої (судової) практики та досягнень природничих і технічних наук; 4) генерація і фільтрація ідей; 5) планування науково-дослідної роботи (НДР); 6) розроблення відповідно до плану НДР інноваційних продуктів; 7) апробація результатів НДР; 8) впровадження інновацій у слідчу практику та оцінка ефективності їх використання.

Упровадження в слідчу практику сучасних криміналістичних інноваційних продуктів передбачає не лише їх своєчасне розроблення, а й доступність інформації щодо них. Аналіз публікацій із зазначеної проблематики свідчить, що в них у більшості випадків відображено певну інформацію, необхідну для вирішення практичних завдань, а саме позитивний досвід розслідування, приклади успішного застосування науково-технічних засобів, аналіз помилок тощо. Характерною особливістю цих публікацій, у тому числі й безпосередньо адресованих конкретним категоріям практичних працівників, є те, що в них дуже рідко надаються вичерпні описи запропонованих технічних засобів, методик та прийомів їх застосування, характер можливих результатів (у тому числі імовірність отримання помилок у вимірах), переваги перед іншими засобами, які можуть бути використані для вирішення аналогічних завдань. У публікаціях не завжди відбиваються характеристики, необхідні для з'ясування змісту і сутності пропонованого нововведення, ефективності його застосування. У багатьох випадках літературні дже-

рела мають суто теоретичну спрямованість, їх зміст перевантажений науковою полемікою. Спостерігається й недостатня оперативність під час підготовки окремих видань, що призводить до розміщення в них застарілої інформації.

Розробка інноваційного продукту передбачає використання творчого і раціонального підходів, що забезпечується низкою умов: 1) процес генерації ідей має бути відокремлений від процесу їх оцінки і вибору кращої; 2) фахівці з невеликим досвідом повинні мати можливість пропонувати свої ідеї, а більш досвідчені фахівці не повинні їх одразу блокувати; 3) виконавці проекту мають вільно обмінюватися інформацією щодо інноваційного продукту та мати вільний доступ до такої інформації з інших джерел та ін.<sup>1</sup> При цьому обов'язково треба враховувати, що на шляху інновацій існує ціла низка перешкод і бар'єрів. Зокрема, в літературних джерелах з інноваційного менеджменту виокремлено такі основні причини опору інноваційній діяльності: вузький власний інтерес окремих осіб, неправильне розуміння ситуації, різна оцінка ситуації керівником і окремими виконавцями, низька терпимість до змін<sup>2</sup>. Завдання керівника інноваційного проекту — звернути увагу на ці проблеми і зосередити зусилля на їх усуненні<sup>3</sup>.

Серед причин гальмування інноваційних розробок у криміналістиці та впровадження їх у слідчу практику можна назвати недостатність знань співробітників слідчих органів у даній галузі і відсутність можливості їх отримати, професійна деформація або неправильне ставлення до творчих осіб і всього нового, передового та ін. З цього приводу Р. С. Белкін зробив відверті висновки і довів, що головною причиною, яка стоїть на шляху активного впровадження здобутків криміналістики у слідчу практику, є консервативні стереотипи, що склалися в самій практичній діяльності. «Практика

<sup>1</sup> Див.: Гринев В. Ф. Инновационный менеджмент: Учеб. пособие. – 2-е изд., стереотип. – Киев: МАУП, 2001. – С. 142–143; Орлов А. И. Менеджмент: Учебник. – М.: Изумруд, 2003. – С. 298; Менеджмент: Учеб. пособие / Под ред. Ж. В. Прокофьевой. – М.: Знание, 2000. – С. 288; та ін.

<sup>2</sup> Див.: Гершман М. А. Инновационный менеджмент. – М.: Маркет ДС, 2008. – 200 с.

<sup>3</sup> Див.: Пригожий А. И. Нововведения: стимулы и препятствия. – М.: Политиздат, 1989; Кузьмин С. В. Организация инновационной деятельности педагогического коллектива образовательного учреждения: Метод. рек. – Ярославль: Изд-во ЯГПУ им. К. Д. Ушинского, 2001. – 22 с.; та ін.

стихійно протидіє нововведенням, — констатував він, — намагаючись зберегти звичний статус-кво, звичний спосіб дій. Цьому сприяють і сформовані стереотипи мислення слідчих. Небажання і деякою мірою побоювання нового, незвичного прикриваються іронічним ставленням до рекомендованих новинок. Корені такого негативного ставлення різноманітні. Це може бути результатом професійної деформації, втрати інтересу до своєї професії. Це може бути і конформізм молодих слідчих, що потрапили під вплив заражених такою байдужістю старших колег»<sup>1</sup>.

Мінімізація впливу зазначених негативних тенденцій та активізація впровадження інновацій у діяльність слідчих органів можливі за рахунок максимально виваженого підходу до реалізації цих нововведень, яка включає в себе такі послідовні етапи: 1) підготовка до змін (теоретична, технічна) та роз'яснення переваг пропонованої інновації; 2) безпосереднє впровадження інноваційного продукту; 3) оцінка ефективності впровадження інновації та її вдосконалення з урахуванням виявлених у процесі використання недоліків. Іншими словами, розробка та впровадження інновацій у діяльність органів досудового слідства неможлива без взаємодії розробників інноваційного продукту з його споживачами (співробітниками слідчих органів). Усі ці питання вимагають подальшого дослідження та свого належного правового врегулювання.

*Выделены основные элементы инноваций, разрабатываемых и используемых в криминалистике и следственной деятельности, предложены пути оптимизации процессов их создания и применения.*

*The basic elements of innovations for criminalistics and investigation activity are selected, the ways of optimization of process of creation and application are offered.*

*Рекомендовано до опублікування на засіданні лабораторії «Використання сучасних досягнень науки і техніки у боротьбі зі злочинністю» ІВПЗ НАПрН України (протокол № 12 від 10 грудня 2010 р.).  
Рецензент — академік НАПрН України, доктор юридичних наук, професор В. О. Коновалова.*

<sup>1</sup> Белкин Р. С. Криминалистика: проблемы сегодняшнего дня. Злободневные вопросы российской криминалистики. — М.: НОРМА (Изд. группа НОРМА — ИНФРА-М), 2001. — С. 124.